

Dat heb ik niet gezegd!

□ Henk van Berkel en Anneke Bax

Mondelinge examens zijn niet weg te denken uit de examenwereld. Talloze horrorverhalen over ervaringen van examenkandidaten met mondelinge examens doen de ronde. Willekeur, onheuse behandeling, onbetrouwbaarheid, spreekangst, dichtslaan, het komt allemaal voor. Is daar wat aan te doen?¹

Inleiding

In onderwijssituaties worden regelmatig mondelinge examens afgenomen, vooral in opleidingen met weinig studenten. Het is voor docenten vaak meer werk om een goede schriftelijke toets te construeren en na te kijken dan om het geringe aantal kandidaten een mondeling examen af te nemen. Meestal heeft een examinerator snel in de gaten of de examinandus de stof kent en heeft begrepen of dat de kandidaat de leerstof slechts op hoofdlijnen heeft bestudeerd. Dat vergt doorgaans niet meer dan een paar vragen. Toch voldoet een dergelijk examen niet aan de eisen die aan een examen mogen worden gesteld. Het probleem is dan dat docenten hun oordeel vaak moeilijk 'hard' kunnen maken.

Overwegingen voor mondeling examineren

Een mondeling examen wordt in deze bijdrage opgevat als een situatie waarin een examinerator vragen stelt aan een examenkandidaat en de kandidaat deze vragen beantwoordt. De examinerator probeert op deze wijze na te gaan in hoeverre de kandidaat voldoet aan de eisen. Het examen heeft daarmee een summatieve functie. Over het algemeen is het niet erg doelmatig om een mondeling examen te hanteren als een formatief instrument en op die manier het toekomstige studiegedrag proberen te sturen.

Weliswaar kan een examinerator via een mondelinge bevraging er achter komen over welke onderwerpen kandidaten nog te weinig weten, maar een schriftelijk examen bestaande uit vragen die de hele leerstof dekken, kan doorgaans deze functie beter vervullen dan een mondeling waar slechts een beperkt aantal onderwerpen aan bod komt.

De keuze voor een examenvorm is, of moet, op de eerste plaats afhankelijk zijn van de aard van de doelstellingen. Wanneer deze elementen bevatten als 'het mondeling kunnen uitleggen van ...', ligt het voor de hand een mondeling te kiezen. Maar zo helder is het vaak niet. Er zijn situaties waarin de doelstelling geen mondeling examen impliceert en waarin de exameninstelling toch tot een mondeling besluit. Bijvoorbeeld in situaties waar zeer weinig kandidaten (vijf of minder) moeten worden geëxamineerd, lijkt het uit doelmatigheidsoverwegingen aantrekkelijk om mondeling te examineren. De tijdinvestering is doorgaans niet meer dan de tijd voor het gesprek, en weegt daardoor niet op tegen de investering in een schriftelijk examen. Een mondeling is ook een optie voor kandidaten die problemen hebben met het lezen en/of schrijven van teksten, zoals slechtzienden en dyslectici, of die het lezen en schrijven in het Nederlands niet machtig zijn. Uiteraard geldt dat de doelstelling zich moet lenen voor de mondelinge vorm.

Er is nog een (bedenkelijke) reden te noemen. Iedere opleiding kent ze wel, kandidaten die steeds maar weer zakken voor één bepaald examen. Een andere examenvorm – bijvoorbeeld een mondeling – kan in zo'n geval uitkomst bieden. Het is denkbaar dat sommige exameninstellingen het mondeling aangrijpen om kandidaten over de brug te trekken, ook al is dit niet de meest ideale oplossing. In de wandelgangen heet deze procedure een 'genadezesje'.

Deze overwegingen rechtvaardigen niet altijd een mondeling in die zin dat in de normale situatie een schriftelijk examen was geïndiceerd. Maar soms is dit nu eenmaal praktischer. Daarnaast valt niet te

Een mondeling examen heeft evidente onderwijskundige voordelen

(HER)FORMULEREN

Bij een mondeling is er een directe communicatie tussen examinerator en kandidaat. Kandidaten kunnen bijvoorbeeld aangeven dat ze de vraag niet begrijpen. Soms kan de examinerator dat zelf afleiden uit de reactie van de student. Examineratoren hebben dan het hulpmiddel om de vraag te herformuleren in bewoordingen die de kandidaat wel begrijpt.

DOORVRAGEN

Een voordeel van de communicatie over en weer is de mogelijkheid van examineratoren om het antwoord van kandidaten 'door te prikken'. Via doorvragen kan de examinerator er achter komen of kandidaten er werkelijk iets van begrijpen of dat ze slechts woordelijk herhalen wat in het boek staat.

HOOG COGNITIEF NIVEAU

Het formuleren van vragen die verder gaan dan vragen naar reproductiekennis is niet makkelijk. Bij open schriftelijke vragen is het probleem hoe de vraag zo duidelijk mogelijk te formuleren zodat kandidaten met hun antwoord de goede kant opgaan. In een mondeling kan de examinerator niet alleen nagaan of de kandidaat de vraag begrijpt, maar ook aan de hand van het antwoord nagaan of de bedoeling van de vraag correct is overgekomen. Is dat niet het geval, dan kan deze door de examinerator worden uitgelegd zodat de kandidaat de mogelijkheid kan aangrijpen om het antwoord op het gewenste niveau te geven.

GEEN BEROEP OP SCHRIFTELIJKE VAARDIGHEDEN

Het feit dat er geen beroep wordt gedaan op schriftelijke vaardigheden van de kandidaat, maakt de mondelinge vorm geschikt voor specifieke groepen, bijvoorbeeld motorisch gehandicapten, dyslectici of anderstaligen.

STUDIEGEDRAG

Het valt niet te ontkennen dat van een mondeling een bijzondere uitstraling uit gaat. Kandidaten weten dat het mondelinge examen doorgaans niet over feitjes of rijtjes gaat. Zij zullen zich wat meer moeten voorbereiden op vragen die begrip en inzicht toetsen. Onderwijskundig gezien heeft dat voordelen, omdat kennis die op deze wijze is vergaard, minder snel wordt vergeten.

FEEDBACK

Hoewel bij een mondeling meestal geen sprake is van een gedetailleerde uitslag aan de hand waarvan kandidaten hun sterke en zwakke plekken kunnen ontdekken, komen veel kandidaten van een mondeling terug met de verzuchting 'ik ben weliswaar gezakt, maar ik heb veel geleerd'. Gezien de massaliteit van het onderwijs krijgen studerende in opleidingen zelden de gelegenheid om een soort leergesprek aan te gaan met een docent. Wanneer een kandidaat op een mondeling een vraag niet (helemaal) correct beantwoordt, zal de examinerator het meestal niet kunnen laten het (nogmaals) uit te leggen.

Schema 1 Voordelen van een mondeling examen

ontkennen dat een mondeling examen ook evidente (onderwijskundige) voordelen heeft (zie schema 1).

Kwaliteitseisen voor de beoordeling en haalbaarheid

Indien de exameninstelling heeft gekozen voor het toetsen met een mondeling examen, zal deze vorm moeten voldoen aan de algemene eisen die aan ieder exameninstrument worden gesteld. In schema

2, overgenomen uit Van Berkel & Bax (2006), staan de uitkomsten van een onderzoek naar de mate waarin een mondeling examen kan voldoen aan de eisen. De auteurs geven tevens handreikingen (oplossingen) om aan de gestelde eis zo goed mogelijk te voldoen. Een mondeling examen is ondoelmatig wanneer het aantal te examineren kandidaten meer dan vijf bedraagt en kan slechts in zeer beperkte mate voldoen aan de eisen die men aan ieder examen moet stellen.

Mondelinge examens gaan meestal niet over feitjes of rijtjes

Voor de betrouwbaarheid en objectiviteit blijken een probleem te zijn. Hiervoor zijn wel oplossingen te bedenken, maar die zijn vaak zo gekunsteld (en tijdsintensief) dat in feite niet meer kan worden gesproken

van een mondeling examen. De beste oplossing is de kandidaten voorafgaande aan het mondeling een schriftelijke notitie te laten inleveren en die te laten 'verdedigen' tijdens het mondeling.

Exameneis	Realiseerbaar?	Oplossingsrichting
Inhoudsvaliditeit	Moeilijk	Zorg voor een spreiding van de gespreksonderwerpen over de verschillende eindtermen aan de hand van een toetsmatrijs
		Stel meer vragen over belangrijke onderwerpen
		Laat kandidaten uit een kaartenbak willekeurig en blindelings vragen trekken
Betrouwbaarheid en objectiviteit	Zeer moeilijk	Neem het examen af in een daarvoor geëigende ruimte
		Schakel twee examinatoren in
		Geef aan het begin een overzicht van de te bevragen onderwerpen
		Laat kandidaten zelf ook met onderwerpen komen
		Stel makkelijke vragen aan het begin
		Volg een training over het afnemen van mondelinge examens
Transparantie	Ja	Maak een toetsfolder
Bruikbaarheid	Alleen bij kleine aantallen kandidaten	< 5
Beroepsmogelijkheden	Ja	Neem het examen op een geluidsdrager op
		Maak aantekeningen van de vragen en antwoorden, laat kandidaten die paraferen en geef dan pas het cijfer

Schema 2 Exameneisen, haalbaarheid en oplossingen bij mondelinge examens

De betrouwbaarheid en objectiviteit blijken een probleem

1. Stel de kandidaten vooraf schriftelijk op de hoogte van algemene zaken (bijvoorbeeld met een examenfolder), met informatie over de tijdsduur, het gewenste soort antwoord, procedure, cijfervaststelling, en dergelijke.
2. Standaardiseer de examensituatie door maatregelen te treffen om de factoren die onbedoeld de score bepalen zoveel mogelijk te reduceren.
3. Zet voorafgaand aan het examen vragen of onderwerpen op papier en zorg ervoor dat ze voldoende gespreid zijn over de eindtermen, of laat kandidaten uit een kaartenbak vragen trekken.
4. Besteed aan belangrijke onderwerpen meer tijd.
5. Stel vooraf een tijdschema op.
6. Stel de kandidaten voor het examen op hun gemak door hen in eerste instantie gemakkelijke vragen te stellen; laat ze eventueel zelf onderwerpen aandragen.
7. Vraag niet door als de kandidaten het antwoord niet weten, maar ga over op een ander onderwerp.
8. Vraag door bij onduidelijke antwoorden of bij onvoldoende niveau van het antwoord.
9. Geef aan het eind, voor de uitslagbepaling, een samenvatting van het gesprek en vraag of de kandidaat het er me eens is, of:
10. Maak korte aantekeningen van het gegeven antwoord en laat kandidaten die aan het eind paraferen voordat ze een cijfer verkrijgen.
11. Begin ieder mondeling examen met een schone lei c.q. wees onbevooroordeeld.
12. Besluit wanneer een antwoord afdoende is gegeven en maak een aantekening van de waardering voordat de volgende vraag wordt gesteld.
13. Oordeel slechts over die uitspraken die zijn gedaan tijdens het examen en die vallen binnen de eindtermen.
14. Stel de vraag duidelijk en licht deze eventueel even toe.
15. Zorg dat de kandidaten antwoord geven op uw vraag, en er niet 'omheen kletsen'.

Schema 3 Tips ter verbetering van de kwaliteit van mondelinge examens

Een mondeling examen is in verschillende opzichten een onvolkomen instrument. Toch zullen er situaties zijn waarin argumenten zijn aan te voeren die exameninstellingen doen besluiten om tot een mondeling examen over te gaan. Daarom wordt tot slot van deze bijdrage in schema 3 een aantal tips genoemd die beogen de kwaliteit van mondelinge examens te verbeteren.

Noot

¹ Deze bijdrage is een bewerking van Van Berkel & Bax (2006).

Literatuur

Berkel, H.J.M. van, & Bax, A.E. (2006). Toetsen met een mondelinge toets. In: H.J.M. van Berkel & A.E. Bax (Red.). *Toetsen in het hoger onderwijs*. Tweede druk. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.

□ Dr. H.J.M. van Berkel is hoofdredacteur van *EXAMENS* en werkzaam aan de Universiteit Maastricht. Drs. A.E. Bax is werkzaam aan Hogeschool Zuyd.
E-mail: H.vanBerkel@EDUC.unimaas.nl.